

УДК 374(477):[327(4–6ЄС):323.1(477)]
DOI: 10.31499/2307-4906.3.2022.265928

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Лариса Ткачук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-3337-2540

E-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

Мирослава Ткачук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

У статті проаналізовано сучасний стан і найближчі перспективи розвитку української позашкільної освіти у контексті глобалізації, інтеграції до єдиного європейського освітнього простору та національної самоідентифікації. З'ясовано наслідки безпосереднього та опосередкованого впливу глобалізації на позашкільну освіту. Визначено основні аспекти у напрямі практичної реалізації стратегічного курсу української позашкільної освіти на європейську інтеграцію. Виокремлено головне завдання позашкільної освіти України – формування у молодого покоління національних цінностей як світоглядних засад української громадянської ідентичності.

***Ключові слова:** позашкільна освіта; неформальна освіта дітей і молоді; глобалізація; європейська інтеграція; національна самоідентифікація; освітній простір; освітньо-виховна система; безперервна освіта; Європейський Союз; європейські освітні стратегії.*

EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION, EUROPEAN INTEGRATION AND NATIONAL SELF-IDENTIFICATION

Larysa Tkachuk, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-3337-2540

E-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

Myroslava Tkachuk, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

The article analyzes the current state and the nearest prospects for the development of Ukrainian extracurricular education in the context of globalization, integration into the single European educational space, and national self-identification. The application of general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization made it possible to systematize the existing works of modern scientists in Ukrainian and foreign pedagogical science on the development of the sphere of non-formal education as a component of the implementation of lifelong education at the global and pan-European level, and to substantiate the prospects for the development of extracurricular education in Ukraine.

The content of activities of out-of-school education institutions in Ukraine as a component of a holistic and multi-level educational system of continuous education has been characterized.

The term "globalization" is analyzed. The consequences of the direct and indirect globalization impact on education have been clarified. The important task of out-of-school education which consists in nurturing the individual's ability to dialogue between cultures has been substantiated from the globalization angle.

The main aspects in the direction of the practical implementation of the strategic course of Ukrainian out-of-school education for European integration have been determined: the expansion of educational topics aimed at the formation of active life self-determination of a growing individual, person's abilities to build life trajectory of development and becoming a citizen and patriot through the transmission of basic ideas and values of European society.

The main task of out-of-school education in Ukraine has been singled out – the shaping of national values in the young generation as the worldview foundations of Ukrainian civic identity. Further prospects of scientific research have been outlined.

Keywords: *extracurricular education; non-formal education of children and youth; globalization; European integration; national self-identification; educational space; educational system; continuous education; European Union; European educational strategies.*

В останні роки філософія української освіти поступово трансформується у річищі загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм. Кардинально змінюється ціннісний і мотиваційний потенціал освіти, вона стає «особистісно значущою для кожної людини, суб'єкт-суб'єктною і полісуб'єктною» [11, с. 15]. Посилюється її глобалізація й інтегрованість з цінностями Європейської системи. Положення, що «людина є головним європейським здобутком і, отже, центральним елементом будь-якої політичної діяльності ЄС» підкреслюється у Меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу (2000 р.) [16]. У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016 р.) зазначено: «стратегічним пріоритетом освітньої політики є формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті» [11, с. 15].

Позашкільна освіта нині становить невід'ємну частину системи безперервної освіти і вирішує важливі завдання освітньої і соціальної політики щодо самореалізації дитини в суспільстві, формуванні її як громадянина і патріота, професійного самовизначення та допрофесійної підготовки.

Аналіз наукових і методичних джерел із питань позашкільної освіти засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів.

Окремі питання сучасних методологічних засад позашкільної освіти представлені у працях українських учених І. Бега, О. Биковської, В. Борисова, В. Вербицького, А. Капської, Б. Кобзаря, В. Мадзігона, В. Міленіна, Г. Пустовіта, Ю. Руденка, А. Сбруєвої, А. Сиротенка, Т. Сущенко, М. Чепіль та ін. Так, у працях О. Биковської глибоко розкрита історико-педагогічна сутність теорії та практики позашкільної освіти, здійснено наукове обґрунтування позашкільної освіти як системи,

розроблено методику позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу [2]. Проблему неформальної освіти дітей і молоді в ЄС у контексті дослідницьких тенденцій української педагогічної науки досліджувала В. Заярна [5]. Питанням кращих практик позашкільної освіти у світі присвячене дослідження О. Єгорової, О. Биковської [4]. У ньому, зокрема, представлено досвід позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки та рекомендації щодо перспектив його використання у системі позашкільної освіти України [4]. Розвиток зазначеної системи у контексті загальноєвропейських тенденцій став предметом зацікавлень О. Литовченко [8]. Інноваційну модель виховного простору сучасного закладу позашкільної освіти представив В. Міленін [9].

У статті ми ставимо за мету здійснити аналіз сучасного стану і найближчих перспектив розвитку української позашкільної освіти у контексті глобалізації, інтеграції до єдиного європейського освітнього простору та національної самоідентифікації.

Нове покоління дітей і учнівської молоді, яке зростає у добу прогресу в електроніці і техніці, в умовах сучасних соціальних, політичних та економічних трансформацій, демократизації суспільства та гуманізації національної системи освіти, потребує додаткових освітніх послуг, які заклад загальної середньої освіти чи інші заклади освіти надати не в змозі. Отже, як зазначено у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016), виникає необхідність «створення освітньо-виховного поля, відкритої для будь-якої дитини системи соціалізації як найбільш демократичного та гнучкого засобу залучення закладу освіти, сім'ї і громадськості до співпраці у вихованні та розвитку дітей» [11, с. 59]. Модернізація змісту позашкільної освіти нині актуалізується тим, що «ця система визначально орієнтована на вільний вибір зростаючою особистістю видів і форм діяльності та спрямовується на формування інтелектуально й культурно розвиненої, духовно і морально свідомої, патріотично спрямованої, соціально відповідальної й фізично здорової особистості, здатної до творчої самореалізації, професійного самовизначення та захисту Вітчизни» [11, с. 59].

Заклади позашкільної освіти в Україні є складовою цілісної і різнорівневої освітньо-виховної системи, яка «індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дитини в межах єдиного освітнього і соціокультурного простору держави» [11, с. 59]. У Законі України «Про позашкільну освіту» (2000) зазначено, що позашкільна освіта «надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів» [12].

Як зазначає О. Биковська, «позашкільна освіта за своїм характером є складною системою, що належить до систем соціального типу, еволюція і спрямованість якої визначається соціально-економічними чинниками, ієрархією ціннісних орієнтацій особистості, життя суспільства. При цьому взаємозв'язок системи позашкільної освіти із соціальним середовищем має відкритий характер і проявляється у змінах як середовища, так і системи загалом» [2, с. 6]. Основним системотворчим фактором позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час. Зміст діяльності позашкільних

закладів ґрунтується насамперед на особистісних інтересах і потребах дитини, отже, освітній процес передбачає «особистісно орієнтований й дитиноцентричний підходи до його побудови на принципах науковості, наступності, полікультурності, системності, інтегративності, єдності освіти і виховання та на засадах гуманізму й демократії» [11, с. 62].

Глобалізація суспільного розвитку, перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій мають безпосередній вплив на функціонування і розвиток освіти як в окремих країнах, так і в світі загалом. Такий світоглядний підхід отримав у США назву глобальної освіти, а на пострадянському просторі – «планетарне мислення», «планетарна освіта». Вплив глобалізації на освіту, зокрема і позашкільну, зумовлений прагненням світового співтовариства до формування в сучасних умовах нових глобальних цінностей – цінностей загальнолюдської культури, серед яких провідними повинні стати гуманізм, духовність, толерантність, повага до представників інших культур, націй, рас, релігій, схильність до співпраці з ними, до взаємозбагачення культур [15].

Глобалізація, відчутно впливаючи на освітню сферу, зумовлює низку суперечностей у педагогічній діяльності. Цю думку на 45-й сесії Міжнародної конференції з питань освіти (Женева, 1996) висловив голова міжнародної комісії ЮНЕСКО з питань освіти для XXI століття Жак Делор. Перша із цих суперечностей – суперечність між глобальним та локальним. Завдання педагога у цих умовах полягає як у тому, щоб зберегти ідентичність кожної нації, кожного народу, так і в тому, щоб підготувати 6–10 річних дітей до зустрічі через двадцять років із зовсім іншим світом, з «глобальним помешканням». Друга суперечність – між модернізмом та традиціями: усі країни, що розвиваються, намагаються поєднати традиційну культуру з модернізмом, і вчителі повинні полегшити для молоді і суспільства процес адаптації до нових умов без втрати свого коріння. Третя суперечність – між жорсткою конкуренцією, що є типовою для глобальної економіки, та ідеєю рівних можливостей (бізнесові структури вимагають кращої підготовки людей до світу праці, натомість освітяни вважають, що роль освіти є значно ширшою, ніж підготовка до професійної діяльності) [18].

Глобалізація в освітній сфері, на думку української вченої А. Сбруєвої, – це «процес конвергенції принципових засад освітньої політики національних держав у цілому ряді параметрів, передусім таких, як цілі та стратегії розвитку освіти, зміст освіти, способи та критерії оцінки ефективності освітніх систем тощо» [14, с. 137]. Польський учений Я. Гнітецький вважає, що для набуття освітою глобального характеру необхідні поширення інституцій для навчання людей всіх прошарків, зміна змісту і способу навчання, а також пропагування саморозвитку [17].

Дослідники визначили провідні, на їхню думку, якості ідеальної людини – представника світової культури. Така людина повинна: передусім бути гуманістом; проявляти інтерес до інших культур і збагачувати свою культуру через таку співпрацю; бути здатною сприймати різні точки зору, гнучкою в оцінці інших людей та культур; бути здатною сприймати проблеми інших людей, культур як свої власні, здатною до співчуття та допомоги; підійматись у розумінні міжнаціональних проблем вище вузьконаціональних інтересів та забобонів; бути здатною до критичної оцінки своїх національних лідерів у випадку їхнього несправедливого ставлення до інших народів, країн; уміти мислити глобально, оскільки сьогодні у всього людства є спільні

проблеми, які можна вирішити тільки разом, у співпраці [20].

З 2014 р. стратегічний курс України найтіснішим чином пов'язаний з ідеєю євроінтеграції. Для того щоб інтегруватися до європейського культурно-освітнього простору, необхідно зрозуміти і засвоїти світоглядні цінності й принципи європейської спільноти, адже інтеграція – це зміна філософії освіти, її мети і завдань. Зокрема, у царині позашкільної освіти, відповідно до європейської стратегії громадянського виховання – це суттєве оновлення форм її організації та змісту.

Порівняння європейського та вітчизняного досвіду неформальної освіти дітей і молоді переконують у тому, що, попри на розмаїття форм, напрямів, структури і способів діяльності, національні системи організації вільного часу дітей і молоді у країнах європейського регіону мають багато спільного; вони споріднені за метою, змістом діяльності, актуальністю виховних проблем [5; 8; 10].

Характеризуючи особливості неформальної освіти дітей та молоді в європейських країнах, Рене Кларийс наявні в Європі концепції неформальної освіти зводить до двох домінуючих типів:

- концепція піклування, яка посідає домінуюче положення переважно в країнах Західної Європи, де існує розвинута опікунська система, і майже вся фінансова допомога з боку національного і місцевого уряду, орієнтована на потреби молоді, спрямовується дітям і молодим людям із серйозними проблемами. Тобто у цих країнах влада орієнтована на проблемну частину суспільства (5–10% дітей). Наслідком такого підходу, на думку Рене Кларийса, є те, що з кожним роком все більша кількість дітей потребує допомоги, оскільки недостатньо уваги приділяється профілактиці [8, с. 81; 19];
- концепція розвитку – більш властива для країн Східної і Центральної Європи. Суспільство тут вважає за краще вкладати кошти в інтереси більшої групи дітей, тих, у кого немає проблем [8, с. 81; 19].

Розвиваючись у різних економічних і соціокультурних умовах, маючи значні відмінності, установи неформальної освіти дітей та молоді різних країн мають, разом із тим, переважно подібні цілі і цінності: зокрема «компетенції» і «навички» (лідерство, спілкування, вивчення мов, робота в команді, засвоєння соціальних ролей, вирішення конфліктів, критичне мислення, самосвідомість і усвідомлення оточення, відповідальність тощо) (Рене Кларийс) [8, с. 81–82; 19]. Важливу роль у формуванні цих «компетенцій» і «навичок» відіграє Європейська асоціація установ неформальної освіти дітей і молоді (European Association for Leisure Time Institutions of Children and Youth, EAICY), заснована у 1991 році. У 2007 р. до цієї організації, як колективний член, доєдналась Асоціація позашкільних закладів освіти України. Європейські установи неформальної освіти та заклади позашкільної освіти України беруть участь у молодіжних програмах Європейського Союзу (ЄС) – як-от «Освіта упродовж життя», «Молодь в дії», що є наступницею програм «Молодь для Європи» і «Молодь» тощо.

Система позашкільної освіти України має спільні риси (організаційні, змістові і процесуальні) з неформальною освітою дітей і молоді в ЄС. Проте вона не є аналогом, а лише складовою системи неформальної освіти як освітнього феномена, що охоплює всі верстви і вікові категорії населення [5, с. 41]. Позашкільна освіта України має власні традиції та досвід і, водночас, сприймає європейські цінності, які реалізуються установами неформальної освіти дітей та молоді європейських країн, а також

розвивається у контексті загальноєвропейських тенденцій.

Поділяємо думку В. Вербицького, А. Корнієнко, В. Мачуського, що важливими аспектами у напрямі практичної реалізації стратегічного курсу української позашкільної освіти на європейську інтеграцію є:

- відображення в оновленому змісті позашкільної освіти національного та загальноєвропейського соціокультурного і знанневого компонентів з урахуванням тенденції розвитку європейського та світового освітнього середовища; розробка навчально-методичних матеріалів для взаємодії закладів загальної, позашкільної й вищої освіти, сім'ї та громадськості у розв'язанні актуальних питань освіти і виховання дитини у вільний від навчання у школі час, створення освітніх проєктів розвитку позашкільної освіти, розроблення й запровадження до навчального змісту інтегрованих курсів для дітей різного віку «Європейські студії» [3, с. 9];

- інтегрування європейської тематики до змісту наукового й програмно-методичного забезпечення, формування у дітей і молоді особистісних та соціальних системних знань, комплексу життєво важливих умінь і навичок для активної життєдіяльності [3, с. 9–10];

- розширення навчально-виховної тематики, спрямованої на формування активного життєвого самовизначення зростаючої особистості, її здатностей до побудови власної життєвої траєкторії розвитку й становлення як громадянина і патріота за рахунок трансляції основних ідей і цінностей європейського суспільства [3, с. 10];

- розроблення технологій формування у зростаючої особистості ціннісних орієнтирів і вмінь, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві на основі широкого впровадження нових інтерактивних форм і методів навчання, сучасних інформаційних і комунікаційних технологій [3, с. 10];

- залучення позашкільних закладів освіти до участі в наявних міжнародних освітніх програмах Європейського Союзу та Ради Європи; організації позашкільної виховної роботи з учнями для створення атмосфери, що сприятиме розвитку громадянської позиції, усвідомлення власної причетності до європейських цінностей та європейського громадянства шляхом участі у всеукраїнських і міжнародних освітніх програмах, роботі клубів, дитячих громадських і молодіжних організацій; розробленні серії ігрових імітаційних проєктів, які забезпечували б формування власного погляду молоді на шляхи інтеграції України в Європу [3, с. 10–11].

Сучасна Європа є доволі складним культурним утворенням, яке виникає і відтворюється внаслідок накладання один на одного декількох шарів культурної ідентичності (економічна, політична, ідентичність на рівні мистецтва та інших проявів духовної культури). У нинішніх умовах модернізації національної системи освіти України та інтеграції її в європейський простір, одним із найважливіших пріоритетів всіх соціальних інститутів і загальнодержавною проблемою є утвердження у молодого покоління нової системи цінностей, котра ґрунтується на національній гордості та гідності [1].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року [7] метою національно-патріотичного виховання визначено «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин,

формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [7, с. 5]. У документі зазначено: «інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу» [7, с. 3–4]. Разом із тим, наголошується, що національно-патріотичне виховання «не повинно формувати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури» [7, с. 4]. Отже, йдеться про формування культурної самосвідомості, де несуперечливо мають співіснувати й етико-національні пріоритети, і надбання інокультурні [1, с. 4]. Одним із головних завдань позашкільної освіти України має стати «формування у молодого покоління національних цінностей як світоглядних засад української громадянської ідентичності» [13, с. 1]. Це стане фундаментом консолідації українського суспільства та світового українства, сприятиме сталому розвитку держави, що особливо важливо в умовах захисту територіальної цілісності України від російського агресора. Від цього залежить майбутнє України.

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що сучасні процеси глобалізації, інтеграція країн Європи – мають тісний зв'язок із системою позашкільної освіти України і ставлять перед нею важливі завдання, які полягають не тільки у побудові глобальної культури, а й у поглибленні власної ідентичності дітей та молоді. Це – актуалізація питань формування активної життєвої позиції зростаючої особистості як громадянина і патріота України, посилення національної самобутності, у поєднанні з розумінням європейської приналежності та необхідності модернізуватися на інноваційній основі для глобального світового поступу, досягнення нових якісних характеристик кожного її напрямку.

Перспективами подальших досліджень вважаємо всебічний аналіз та обґрунтування науково-методичних засад формування демократичної громадянськості у системі позашкільної освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея у становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст). Київ, 2014. 47 с.
2. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 46 с.
3. Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Мачуський В. В. Впровадження сучасного змісту позашкільної освіти: підготовка педагогів: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 144 с.
4. Єгорова О. І., Биковська О. В. Позашкільна освіта: міжнародний досвід і кращі практики громадянського виховання дітей і молоді. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 148 с.
5. Заярна В. С. Проблема неформальної освіти дітей і молоді в ЄС у контексті дослідницьких тенденцій української педагогічної науки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (34), Вип. 69. 2015. С. 39–41.
6. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф. Г. Вашука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.
7. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах

- освіти України». URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата звернення: 05.07.22).
8. Литовченко О. В. Неформальна освіта дітей та молоді: європейські цілі і цінності. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722895/1/Lytovchenko_values.pdf (дата звернення: 05.07.22).
  9. Міленін В. М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу: посібник. Київ, 2013. 160 с.
  10. Науменко Р. А. Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з державного управління: 25.00.02. Київ, 2013. 40 с.
  11. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
  12. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/page> (дата звернення: 05.07.22).
  13. Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді». Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2017 року № 1908-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T171908> (дата звернення: 05.07.22).
  14. Сбруева А. А. Глобалізація освіти. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 136–137.
  15. Шмельова Т. В. Вплив глобалізації на культуру та освіту. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. Вип. 1(44). С. 209–213.
  16. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the european communities. Brussels, 30.10.2000. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (дата звернення: 05.07.22).
  17. Gnitecki J. Globalistyka. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. 2001. 294 s.
  18. Delor J. Teachers in search of new perspectives. International Conference on Education, 45th session. Major debates. Geneva. 1996. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110168> (дата звернення: 05.07.22).
  19. Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education. Clarijs, René (ed.). Prague, Czech Republic: EAICY. 2008. 118 p.
  20. Wray H. Obstacles to the internationalization of Japanese education and society. 9th World Congress of Comparative Education. University of Sydney. 1–6 July 1996.

REFERENCES

1. Bekh, I. D., Chorna, K. I. (2014). Natsional'na ideya u stanovlenni hromadyanyna-patriota Ukrayiny (Prohramno-vykhovnyy kontekst). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bykovska, O. V. (2008). Teoretyko-metodychni osnovy pozashkilnoyi osvity v Ukrayini. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Verbytskyy, V. V., Korniyenko, A. V., Machusky, V. V. (2020). Vprovadzhennya suchasnoho zmistu pozashkilnoyi osvity: pidhotovka pedahohiv: metodychni rekomendatsiyi. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].
4. Yehorova, O. I., Bykovska O. V. (2017). Pozashkilna osvita: mizhnarodnyy dosvid i krashchi praktyky hromadyanskoho vykhovannya ditey i molodi. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. Zayarna, V. S. (2015). Problema neformalnoyi osvity ditey i molodi v YeS u konteksti doslidnytskykh tendentsiy ukrayinskoyi pedahohichnoyi nauky *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(34), Issue 69, 39–41* [in Ukrainian].
6. Intehratsiya v yevropeyskyu osvityniy prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy. (2011). F. H. Vashchuk (Ed.). Uzhhorod: ZakDU [in Ukrainian].
7. Kontseptsiya natsionalno-patriotichnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrayiny. Nakaz MON vid 06.06.2022 № 527 «Pro deyaki pytannya natsionalno-patriotichnoho vykhovannya v zakladakh osvity Ukrayiny». URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> [in Ukrainian].
8. Lytovchenko O. V. Neformalna osvita ditey ta molodi: yevropeyski tsili i tsinnosti. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722895/1/Lytovchenko_values.pdf [in Ukrainian].
9. Milenin V. M. (2013). Innovatsiyina model vykhovnoho prostoru suchasnoho pozashkilnoho navchal'noho zakladu: Posibnyk. Kyiv [in Ukrainian].
10. Naumenko R. A. (2013). Derzhavne rehulyuvannya rozvytku pozashkil'noyi osvity v Ukrayini. *Extended*

- abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini. (2016). V. H. Kremen (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
  12. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 22 cherv. 2000 r. No 1841-III. (2000). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/page> [in Ukrainian].
  13. Pro Rekomendatsiyi parlamentskykh slukhan pro stanovyshche molodi v Ukrayini na temu: «Tsinnisni oriyentatsiyi suchasnoyi ukrayins'koyi molodi». Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny vid 23 lyutoho 2017 roku No 1908-VIII. (2017). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T171908> [in Ukrainian].
  14. Sbruyeva A. A. (2008). Hlobalizatsiya osvity. *Entsyklopediya osvity*. V. H. Kremen (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter, 136–137 [in Ukrainian].
  15. Shmel'ova T. V. (2019). Vplyv hlobalizatsiyi na kulturu ta osvitu. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ser.: «Pedahohika. Sotsial'na robotu», issue 1(44), 209–213* [in Ukrainian].
  16. A Memorandum on Lifelong Learning. (2000). Commission of the European communities. Brussels, 30.10.2000. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
  17. Gnitecki, J. (2001). *Globalistyka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.
  18. Delor, J. (1996). Teachers in search of new perspectives. International Conference on Education, 45th session. Major debates. Geneva. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110168>
  19. Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education. (2008). Clarijs, René (ed.). Prague, Czech Republic: EAICY.
  20. Wray, H. (1996). Obstacles to the internationalization of Japanese education and society. 9th World Congress of Comparative Education. University of Sydney. 1–6 July.